

УДК 630:651.7

*А. І. Карпук,**д. е. н., професор, директор, відокремлений підрозділ**НУБіП України "Боярська лісова дослідна станція", м. Київ**ORCID ID: 0000-0003-2920-8131**О. М. Олексієвець,**аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ**ORCID ID: 0000-0002-8658-438X**Т. С. Миклуш,**к. е. н., м. Львів**ORCID ID: 0000-0003-2522-1478**Л. О. Риковська,**Луцький національний технічний університет**ORCID ID: 0000-0001-9282-1639*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.23.17

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ БАГАТОЛІСНОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ НАРОЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИБОРУ ПРІОРИТЕТІВ

A. Karpuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Separate Division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Kyiv

O. Oleksiievets,

Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

T. Myklush,

PhD in Economics, Lviv

L. Rykovska,

Lutsk National Technical University

DIVERSIFICATION OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITIES OF PERMANENT FOREST USERS OF A MULTI-FOREST REGION IN THE CONTEXT OF BUILDING INVESTMENT POTENTIAL: METHODOLOGICAL BASES FOR CHOOSING PRIORITIES

Обґрунтовано, що диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів виступає важливою передумовою посилення впливу лісової складової природного багатства на темпи соціально-економічного піднесення багатолісних регіонів. Визначено, що основними видами диверсифікації лісогосподарського виробництва є вертикальна, горизонтальна та конгломератна диверсифікація. Встановлено, що в основі вибору видів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має бути диференційований підхід, який базується на результатах кластеризації державних лісогосподарських підприємств за такими індикаторами: фіскальної віддачі земель, економічної віддачі земель, майнової віддачі земель. Вибір перерахованих індикаторів здійснювався на припущенні про те, що необхідно ув'язати фіскальний ефект здійснення лісогосподарської та лісоохоронної діяльності з територіальним базисом ведення лісового господарства в розрізі постійних лісокористувачів багатолісного регіону, щоб показати наскільки ефективно використовуються лісові землі у господарському обігу. В результаті проведення кластеризації державних лісогосподарських підприємств Рівненсь-

кої області було виокремлено чотири кластери, кожен з яких відзначається певним конкурентним положенням. Встановлено, що для кластеру з найкращою конкурентною позицією необхідною є стратегія конгломератної диверсифікації, тобто входження цих підприємств у статутні та нестатутні об'єднання, що дасть можливість підвищити рівень концентрації фінансових ресурсів і сформувати сучасну виробничо-технічну базу лісорозведення, лісовідновлення, лісовідтворення, транспортування та переробки деревини, а також використання несилових користностей лісу. Дослідження показали, що для кластеру, який займає другу конкурентну позицію, необхідно застосувати пріоритети поєднання конгломератної та горизонтальної диверсифікації, тобто поєднання інституціональних змін у володінні та користуванні лісогощодарськими і лісоресурсними активами та розширення переліку видів продукції, робіт і послуг. Встановлено, що для третього за рівнем конкурентної позиції кластеру необхідно застосувати стратегію диверсифікаційних змін, яка поєднуватиме вертикальну та горизонтальну диверсифікацію. Визначено, що четвертий за конкурентною позицією кластер лісогощодарських підприємств має отримати стратегію реалізації пріоритетів вертикальної інтеграції, тобто розширення переліку продукції, робіт та послуг, які вже виробляються підприємствами.

It is proved that the diversification of production and economic activities of permanent forest users is an important prerequisite for strengthening the influence of the forest component of natural wealth on the rate of social and economic recovery of multi-forest regions. It is determined that the main types of diversification of forestry production are vertical, horizontal and conglomerate diversification. It is established that the choice of types of diversification of activities of permanent forest users should be based on a differentiated approach based on the results of clustering of state forestry enterprises according to the following indicators: fiscal return of land, economic return of land, property return of land. The choice of these indicators was based on the assumption that it is necessary to link the fiscal effect of forestry and forest protection activities with the territorial basis of forestry in the context of permanent forest users of a multi-forest region in order to show how effectively forest land is used in economic circulation. As a result of clustering of state forestry enterprises of the Rivne region, four clusters were identified, each of which has a certain competitive position. It is established that for a cluster with the best competitive position, a strategy of conglomerate diversification is necessary. The entry of these enterprises into statutory and non-statutory associations, which will make it possible to increase the level of concentration of financial resources and form a modern production and technical base for afforestation, reforestation, reforestation, transportation and processing of wood, as well as the use of non-primary forest benefits. Research has shown that for the cluster that occupies the second competitive position, it is necessary to apply the priorities of combining conglomerate and horizontal diversification, that is, a combination of institutional changes in the ownership and use of forestry and forest resource assets and expanding the list of types of products, works and services.

It is established that for the third most competitive position of the cluster, it is necessary to apply a strategy of diversification changes that will combine vertical and horizontal diversification. It is determined that the fourth most competitive cluster of forestry enterprises should receive a strategy for implementing vertical integration priorities, that is, expanding the list of products, works and services that are already produced by enterprises.

Ключові слова: диверсифікація, кластер, конкурентна позиція, лісогощодарське підприємство, лісогощодарські активи, лісові землі, фіскальна віддача.

Key words: diversification, cluster, competitive position, forestry enterprise, forestry assets, forestland, fiscal return.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Диверсифікація являє собою збільшення діапазону видів діяльності та освоєння нових видів продукції, що також тягне за собою вихід на нові для суб'єкта гос-

подарської діяльності ринки. Виходячи зі специфіки діяльності підприємств окремих галузей, виокремлюються вертикальна, горизонтальна та конгломератна диверсифікація, які потребують неоднакових інвестиційних вливань та управлінських реорганізацій. Застосування окремо взятого з перерахованих видів диверсифікації має ґрунтуватися на відповідних інституціональних,

організаційних та виробничо-технічних умовах, що мають бути формалізовані на основі певного набору індикаторів та критеріїв.

Особливо ускладненою диверсифікація виробничо-господарської діяльності є у лісовому господарстві, де домінують підприємства державної форми власності, що функціонують на основі численних обмежень. Більше того, державні лісогосподарські підприємства відзначаються територіальною асиметрією та неоднорідністю відносно рівня лісистості та породно-вікової структури лісового фонду, що також лімітує можливості щодо диверсифікації діяльності як у частині налагодження виробництва нових видів продукції, так і проникнення на нові ринки. Виходячи з того, що державні лісогосподарські підприємства в останні роки зіткнулися з перманентним дефіцитом інвестиційних ресурсів, пріоритети вибору видів диверсифікації мають враховувати рівень їх фінансово-економічної ефективності, яку можна вважати критерієм для розрахунку відповідного набору індикаторів. Розрахунок визначених індикаторів для лісогосподарських підприємств відповідного регіону дасть можливість запропонувати пакет стратегічних пріоритетів вибору виду диверсифікації діяльності названих суб'єктів господарювання.

Лісогосподарські підприємства, які демонструють високі показники фінансово-економічної ефективності, мають отримати стратегічні орієнтири стосовно поєднання конгломератної (розширення номенклатури суб'єкта господарювання виробами, що не пов'язані ні з технікою та технологіями, які застосовуються, ні з ринками, на яких працює суб'єкт лісогосподарського підприємництва) та вертикальної (налагоджується виробництво товарів, які як в технологічному, так і в інших аспектах пов'язані з вже існуючими товарами суб'єкта підприємницької діяльності) чи горизонтальної (розширення власної товарної номенклатури виробами, які не пов'язані з тими, що випускаються) інтеграції. Лісогосподарські підприємства, які відзначаються незадовільними показниками фінансово-економічної ефективності, повинні зосереджуватися на одному з видів диверсифікації виробничо-господарської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній науці дослідження стосовно обґрунтування шляхів та вибору видів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів перебувають у латентному стані. Це пов'язано з тим, що у сфері управління лісовим господарством продовжує функціонувати регуляторний механізм, який відзначається збереженням гіперцентралізації та зарегульованості у володінні, користуванні та розпоряджанні лісогосподарськими активами, що не дає можливості постійним лісокористувачам використати наявні резерви щодо підвищення ефективності залучення ресурсів лісу у відтворювальний процес. Особливо це актуально для багатолісних районів, де лісогосподарські підприємства виступають полюсами ділової активності. Також поодинокими є дослідження, які ув'язують перспективи диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів з нарощенням інвестиційного потенціалу лісогосподарського виробництва.

Виходячи з наявного інституціонального середовища природно-господарської діяльності та регуляторного впливу держави на природокористувачів, доцільність диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, на думку Я. Ковалю, пояснюється тим, що інституціональне забезпечення відтворення і використання лісових ресурсів на нинішньому етапі недостатньо відповідає вимогам лісогосподарської діяльності. Переважна частина складових цього процесу продовжує існувати на застарілих адміністративно-командних засадах управління й регулювання, які себе не виправдали. Не ринково орієнтовані інституціональні чинники виявилися достатньо відчутними, передусім у виробничих структурах лісового господарства, що не сприяє підвищенню ефективності його розвитку [3, с. 46]. З цього твердження випливає, що базовою передумовою диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів має стати удосконалення інституціонального середовища здійснення лісогосподарської діяльності, що дасть можливість розширити спектр форм господарського освоєння сировинної складової лісоресурсного потенціалу та несировинних користостей лісу, а це в підсумку також призведе до нарощення приватних інвестиційних вливань у сировинну та переробну фазу лісопродуктових ланцюгів, передусім у багатолісних районах.

Доцільність форсування процесу диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів також випливає з теоретичної позиції В. Паппа. Зокрема, він наголошує, що найбільш прийнятним варіантом залучення наявних резервів є вдосконалення принципів управління лісовим комплексом. Оптимальною є модель управління розвитком лісового комплексу, адаптована до ринкових умов, що враховує вплив факторів ринкового середовища, і що включає в себе можливості вдосконалення відповідно до перспектив та основних напрямків розвитку лісового комплексу [4, с. 25]. Тобто поглиблення ринкових перетворень у секторі лісогосподарських підприємств поступово сформує умови для того, щоб можна було забезпечувати процеси вертикальної, горизонтальної та конгломератної диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів. Диверсифікація дасть можливість залучати значно ширший спектр ресурсів у відтворювальний процес і посилювати вплив лісогосподарських підприємств на темпи соціально-економічного піднесення багатолісних регіонів.

У деяких публікаціях перспективи диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів ув'язуються з необхідністю дотримання вимог природоохоронного законодавства в частині відтворення лісів. На думку О. Яремко, при виборі пріоритетів диверсифікації необхідно виходити з того, що ефективна організація процесу ведення екологічно збалансованого лісового господарства передбачає виконання двох основних завдань: ресурсне забезпечення споживача необхідною продукцією, послугами та іншими благами; охорона довкілля, поліпшення середовища для існування людини, флори і фауни, що дозволяє усунути екологічні загрози і дає можливість підвищити якість життя [5, с. 106]. Тобто диверсифікація має забезпечити не лише підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, а й збільшити інвес-

тиційні можливості розширеного лісовідтворення та лісовідновлення.

Водночас так і не сформовано методичних засад, які давали б можливості формалізувати передумови з метою диференціації видів диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств, щоб максимально мірою врахувати ресурсні та інфраструктурні фактори нарощення інвестиційно-виробничого потенціалу постійних лісокористувачів при застосуванні вертикальної, горизонтальної та конгломератної диверсифікації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення методичного забезпечення вибору видів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону в контексті нарощення інвестиційного потенціалу лісогосподарського виробництва та лісоохоронної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах формування принципово нової інституціональної архітектури лісогосподарювання актуалізується проблема диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств (постійних лісокористувачів). Диверсифікація діяльності лісогосподарських підприємств відзначається специфічними особливостями з огляду на значний часовий лаг між посадкою лісу та його стиглістю, а також вплив природно-ресурсних умов на відтворення основних лісоутворюючих порід. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів передбачає впровадження сучасних технологій лісівництва та проведення лісогосподарських заходів, застосування сучасних методів утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва, урізноманітнення номенклатури виробництва продукції лісопереробки. Саме диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів на практиці здатна забезпечити реальну інтеграцію лісового та сільського господарства через залучення малопродуктивних сільськогосподарських земель для потреб лісового господарства та проведення агролісомеліоративних робіт, які упереджуватимуть еколого-деструктивні процеси в аграрному природокористуванні.

Сьогодні вже формується сприятливі передумови для повноцінної диверсифікації діяльності лісогосподарських підприємств у зв'язку з їх укрупненням. Укрупнення державних лісогосподарських підприємств посилить роль лісового господарства у відтворенні ресурсно-виробничого потенціалу господарського комплексу багатолісних районів і фактично зробить постійних лісокористувачів центрами ділової активності. Більше того, укрупнені лісогосподарські підприємства стануть ядром інноваційної діяльності через запровадження інноваційних технологій лісівництва, зокрема застосування вибіркового рубок та технологій наближеного до природи лісівництва. Укрупнення лісогосподарських підприємств також забезпечить підвищення рівня концентрації інвестиційних ресурсів, що дасть можливість оновлювати парк основних засобів, виходячи з пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності.

Диверсифікація також дасть можливість лісогосподарським підприємствам частково компенсувати втрати, пов'язані з введенням мораторію на експорт лісу-кругляка. Схвалення Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів" щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді" [2] запровадило мораторій на вивезення необробленої деревини, що, з однієї сторони, позбавило лісогосподарські підприємства валютної виручки, а з іншої — збільшило ресурсну базу для введення додаткових потужностей у переробні підрозділи.

Однак наявність такого мораторію протягом п'яти років не призвела до суттєвого нарощення інвестиційних вливань у сферу деревообробки, оскільки держава паралельно із забороною вивезення необробленої деревини не ввела комплекс фінансових преференцій, щоб стимулювати суб'єктів деревообробного підприємництва вводити додаткові потужності по переробці деревини.

Стимулюючим диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів чинником слід вважати цифрову трансформацію лісової галузі [1], яка дає можливість дешифрувати космічні знімки і створювати карту актуального лісового покриву України, забезпечити цифровізацію лісорубних квитків і сертифікатів про походження лісоматеріалів, ввести електронний ідентифікатор походження заготовленої деревини у новому цифровому середовищі, створити Всеукраїнську мережу протипожежного захисту лісів із можливістю онлайн-моніторингу стану насаджень. Таким чином цифрова трансформація дасть змогу отримати уточнюючу інформацію про зрушення в породно-віковій структурі лісового фонду, проконтролювати процеси заготівлі деревини та упередити вогнища виникнення пожеж, а також поширення шкідників та хвороб лісу.

Особливо актуальним завданням модернізації регуляторного механізму лісогосподарювання є здійснення диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону, що може надати додаткових імпульсів розвитку територій, в першу чергу сільських населених пунктів. Укрупнення лісогосподарських підприємств та цифрова трансформація лісової галузі створюють додаткові передумови для прискорення процесів диверсифікації лісогосподарювання як у частині урізноманітнення видів діяльності, так і в частині розширення спектра форм господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, зокрема несировинних користностей лісу.

Вибір пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону має враховувати ефективність використання наявного лісоресурсного потенціалу та рівень маневреності використання фінансових ресурсів, що в умовах обмеженості бюджетного фінансування лісовідтворення відіграє важливе значення в забезпеченні стабільної роботи державних лісогосподарських підприємств. Багатолісним регіоном, який відзначається комплексом прикметних рис, виступає Рівненська область.

Таблиця 1. Надходження податків та зборів (обов'язкових платежів), чистий дохід (виручка) від реалізації, сума активів та площа земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини у 2018 році

Постійні лісокористувачі	Сума сплачених податків та зборів до бюджетів всіх рівнів, млн грн	Площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини, тис. га	Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн грн	Сума активів, млн грн
ДП «Березнівський лісгосп»	37,6	56,3	123,514	28,5
ДП «Володимирецький лісгосп»	29,1	50,9	75,54	13,6
ДП «Висоцький лісгосп»	18,8	36,6	64,638	16,3
ДП «Дубенський лісгосп»	25	28,8	79,143	9,5
ДП «Дубровицький лісгосп»	22,7	58,6	66,001	13
ДП «Зарічненський лісгосп»	29,8	54,5	83,383	23,3
ДП «Клеванський лісгосп»	31,9	26,813	110,345	34,5
ДП «Клесівський лісгосп»	51,3	55,8	254,063	37
ДП «Костопільський лісгосп»	56,5	38,9	151,881	43,2
ДП «Млинівський лісгосп»	15,1	16,5	48,486	7,6
ДП «Остківський лісгосп»	19,2	35,294	63,635	10,6
ДП «Острозький лісгосп»	16,7	23,8	52,406	12,3
ДП «Рівненський лісгосп»	19,8	21,9	50,236	9
ДП «Рокитнівський лісгосп»	24,1	56,657	78,194	17,4
ДП «Сарненський лісгосп»	73,8	54,8	176,124	41,3
ДП «Соснівський лісгосп»	54,1	52,6	188,887	35,8
ДП «Рафалівський лісгосп»	16,1	54,4	44,8	11,2
ДП СЛАП «Рокитнівське ДСЛГ»	3,9	23,8	20,732	3,6

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Необхідно виходити з того, що державні лісогосподарські підприємства Рівненської області відзначаються природно-ресурсною та виробничо-технічною асиметрією, що призводить до різних стартових умов у частині забезпечення прийнятної рівня ефективності, так і в частині перспектив диверсифікації діяльності. І це у підсумку відображається на темпах та обсягах інвестиційного забезпечення процесів модернізації та реконструкції основних лісогосподарських засобів, а також на рівні оплати праці зайнятих працівників у секторі державних лісогосподарських підприємств.

Різні обсяги здійснення рубок головного користування та рубок формування та оздоровлення лісів і неоднакові обсяги лісозаготівель спричиняють контрастні суми сплати податків і зборів до публічних бюджетів. Також між постійними лісокористувачами спостерігається асиметрія в площах земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств. Квінтесенцією неоднакового ресурсно-виробничого потенціалу державних лісогосподарських підприємств Рівненської області є також різні суми чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства, а також суми активів, якими володіють і користуються постійні лісокористувачі (табл. 1). Виходячи з такої асиметрії та неоднорідності, можна припустити, що критерієм вибору пріоритетів та видів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів має виступити рівень фінансово-економічної ефективності їх функціонування.

На основі проведених досліджень та теоретичних узагальнень вітчизняних вчених встановлено, що індикаторами фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств Рівненського обласного управління лісо-

вого та мисливського господарства (ОУЛМГ) виступають:

1) індикатор фінансової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненського ОУЛМГ, розраховується відношенням суми сплачених податків та зборів до бюджетів всіх рівнів до площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини;

2) індикатор економічної віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненського ОУЛМГ, розраховується відношенням чистого доходу (виручки) від реалізації до площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини;

3) індикатор майнової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненського ОУЛМГ, розраховується відношенням суми активів до площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини.

Вибір перерахованих індикаторів базувався на припущенні про те, що необхідно ув'язати фінансовий ефект здійснення лісогосподарської та лісоохоронної діяльності з територіальним базисом ведення лісового господарства в розрізі постійних лісокористувачів багатолісного регіону, щоб показати наскільки ефективно використовуються лісові землі у господарському обігу. З метою виявлення можливих резервів підвищення рівня капіталізації лісоресурсних та лісогосподарських активів, що перебувають у користуванні постійних лісокористувачів, доцільно ув'язати чистий дохід від реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства з площею земель лісогосподарського спрямування, на

Таблиця 2. Індикатори рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі земель державних лісогосподарських підприємств Рівненщини у 2018 році

Постійні лісокористувачі	Індикатор фіскальної віддачі земель	Індикатор економічної віддачі земель	Індикатор майнової віддачі земель
ДП «Березнівський лісгосп»	0,668	2,194	0,506
ДП «Володимирецький лісгосп»	0,572	1,484	0,267
ДП «Висоцький лісгосп»	0,514	1,766	0,445
ДП «Дубенський лісгосп»	0,868	2,748	0,330
ДП «Дубровицький лісгосп»	0,387	1,126	0,222
ДП «Зарічненський лісгосп»	0,547	1,530	0,428
ДП «Клеванський лісгосп»	1,190	4,115	1,287
ДП «Клесівський лісгосп»	0,919	4,553	0,663
ДП «Костопільський лісгосп»	1,452	3,904	1,111
ДП «Млинівський лісгосп»	0,915	2,939	0,461
ДП «Остківський лісгосп»	0,544	1,803	0,300
ДП «Острозький лісгосп»	0,702	2,202	0,517
ДП «Рівненський лісгосп»	0,904	2,294	0,411
ДП «Рокитнівський лісгосп»	0,425	1,380	0,307
ДП «Сарненський лісгосп»	1,347	3,214	0,754
ДП «Соснівський лісгосп»	1,029	3,591	0,681
ДП «Рафалівський лісгосп»	0,296	0,824	0,206
ДП СЛАП «Рокитнівське ДСЛП»	0,164	0,871	0,151

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

яких відповідне підприємство забезпечує лісовідтворення та лісовідновлення, а також здійснює лісозаготівлі.

Сьогодні абсолютна величина активів, що перебувають у користуванні та володінні суб'єктів лісогосподарського підприємництва, не характеризує повною мірою ефективність використання ресурсно-виробничого потенціалу лісогосподарського виробництва, тому варто розглядати рівень відношення активів до одиниці площі земель лісового фонду, щоб врахувати повною мірою територіальні та просторові передумови лісовідтворення і лісовідновлення.

Саме площа земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини, виступає територіальним базисом нарощення лісоресурсного потенціалу цього регіону. В умовах застосування інноваційних технологій лісорозведення саме додаткові площі лісових земель забезпечують приріст деревної маси та несировинних користностей лісу. Значний потенціал у цьому контексті мають постійні лісокористувачі, в яких у користуванні перебувають найбільші площі земель. Тому запропоновані індикатори фінансово-економічної ефективності виробничого підприємства діяльності державних лісогосподарських підприємств і прив'язані до площі земель лісогосподарського призначення (табл. 2).

Результати розрахунків індикаторів фінансово-економічної ефективності діяльності державних лісогосподарських підприємств за 2018 рік показали, що найвище значення індикатора фіскальної віддачі земель має місце у ДП «Дубенський лісгосп» (0,868), ДП «Клесівський лісгосп» (0,919), ДП «Рівненський лісгосп» (0,904), ДП «Клеванський лісгосп» (1,190), ДП «Костопільський лісгосп» (1,452), ДП «Сарненський лісгосп» (1,347), ДП «Соснівський лісгосп» (1,029). Тобто завдяки не лише якісним характеристикам породної та вікової структури лісового фонду, але й результативності лісогосподарювання у перерахованих лісогосподарських підприємствах отримано найвищі значення рівня фіскальної віддачі земель, що позитивним чином відображається

на надходженнях податків і зборів до публічних бюджетів, зокрема до бюджетів місцевого самоврядування.

Найвище значення індикатора економічної віддачі земель серед державних лісогосподарських підприємств Рівненської області у 2018 році спостерігалось у ДП «Березнівський лісгосп» (2,194), ДП «Дубенський лісгосп» (2,748), ДП «Клеванський лісгосп» (4,115), ДП «Клесівський лісгосп» (4,553), ДП «Костопільський лісгосп» (3,904), ДП «Сарненський лісгосп» (3,214), ДП «Соснівський лісгосп» (3,591). Тобто спостерігається певна синхронізація між найвищими рівнями фіскальної та економічної віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненської області. Фактично високе значення чистого доходу від реалізації виступає необхідною умовою величини сплачених податків та зборів.

Водночас якісна породно-вікова структура лісового фонду об'єктивно сприяє зростанню надходжень до публічних бюджетів рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, яка складає левову частку в загальних податкових надходженнях постійних лісокористувачів. Високе значення майнової віддачі земель спостерігається у ДП «Березнівський лісгосп» (0,506), ДП «Клеванський лісгосп» (1,287), ДП «Клесівський лісгосп» (0,663), ДП «Костопільський лісгосп» (1,111), ДП «Острозький лісгосп» (0,517), ДП «Сарненський лісгосп» (0,754), ДП «Соснівський лісгосп» (0,681). Найвищі значення рівня майнової віддачі земель, що перебувають у постійному користуванні постійних лісокористувачів, свідчать про те, що на цих суб'єктах лісогосподарського підприємництва спостерігається порівняно нижчий з іншими підприємствами рівень спрацювання основних засобів та більш прискореними темпами відбувається оновлення активної та пасивної частини основного капіталу.

Із метою виявлення неоднорідності між рівнями індикаторів фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісо-

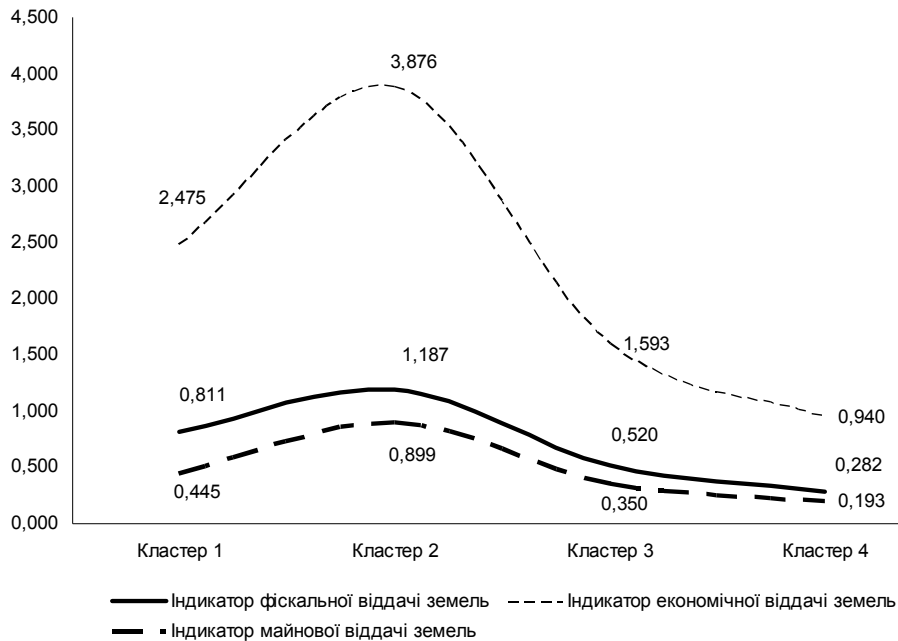

Рис. 1. Графік середніх значень показників кластеризації рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі земель державних лісгосподарських підприємств Рівненської області у 2018 році

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

господарських підприємств Рівненської області, та диференціації стратегічних пріоритетів диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності було проведено кластеризацію постійних лісокористувачів Рівненщини за названими індикаторами за 2018 рік.

За результатами кластеризації було побудовано графік середніх значень показників кластеризації рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі земель (рис. 1), які перебувають у постійному користуванні лісгосподарських підприємств Рівненської області.

На графіку середніх значень показників кластеризації показано зміну вибраного індикатора залежно від кластера, що надає графічну інтерпретацію результатів дослідження. Крім того, підсумувавши окремі середні значення всіх індикаторів для одного кластера визначається загальне конкурентне положення його відносно інших.

Виходячи з графіку середніх значень показників кластеризації рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісгосподарських підприємств Рівненської області, найкраще конкурентне положення має кластер 2, де спостерігаються найвищі середні значення фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів лісгосподарського підприємництва (індикатор економічної віддачі земель — 3,876; індикатор фіскальної віддачі земель — 1,187; індикатор майнової віддачі земель — 0,899).

Результати кластеризації показали, що до даного кластера входять ДП "Клеванський лісгосп", ДП "Клевівський лісгосп", ДП "Костопільський лісгосп", ДП "Сарненський лісгосп", ДП "Соснівський лісгосп". Тобто ці суб'єкти лісгосподарського підприємництва демонструють найвищий рівень результативності використання земель, що перебувають у них у постійному користу-

ванні, що знайшло свій прояв у високих значеннях фіскальної, економічної та майнової віддачі просторового базису лісовідтворення та лісовідновлення.

Другу конкурентну позицію займає кластер 1 (індикатор економічної віддачі земель — 2,475; індикатор фіскальної віддачі земель — 0,811; індикатор майнової віддачі земель — 0,445). До кластеру 1 входять ДП "Березнівський лісгосп", ДП "Дубенський лісгосп", ДП "Млинівський лісгосп", ДП "Острозький лісгосп", ДП "Рівненський лісгосп". Рівень фіскальної, економічної та майнової віддачі земель на цих підприємствах теж можна вважати задовільним, що відповідним чином має відобразитися на стратегії диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності. Третю конкурентну позицію займає кластер 3 (індикатор економічної віддачі земель — 1,593; індикатор фіскальної віддачі земель — 0,520; індикатор майнової віддачі земель — 0,350). До складу даного кластера входять ДП "Володимирецький лісгосп", ДП "Висоцький лісгосп", ДП "Зарічненський лісгосп", ДП "Остківський лісгосп", ДП "Рокитнівський лісгосп".

Підприємства, які входять до кластеру 3, потребують здійснення масштабних диверсифікаційних процесів для підвищення на порядок ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу і відповідно зростання рівня капіталізації лісгосподарського бізнесу загалом. На четвертій конкурентній позиції перебуває кластер 4 (індикатор економічної віддачі земель — 0,940; індикатор фіскальної віддачі земель — 0,282; індикатор майнової віддачі земель — 0,193). До складу даного кластера входять ДП "Дубровицький лісгосп", ДП "Рафалівський лісгосп", ДП СЛАП "Рокитнівське ДСЛГ". Ці лісгосподарські підприємства потребують радикальної перебудови стратегії розвитку, в тому числі і диверсифікації виробничої програми, урізноманітнення видів діяльності та закріплення на нових ринках.

Результати кластеризації державних лісгосподарських підприємств Рівненської області сформували передумови для диференціації пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Для постійних лісокористувачів кластеру 2 (ДП "Клеванський лісгосп", ДП "Клесівський лісгосп", ДП "Костопільський лісгосп", ДП "Сарненський лісгосп", ДП "Соснівський лісгосп"), який має найкраще конкурентне положення, необхідно є стратегія конгломератної диверсифікації, тобто входження цих підприємств у статутні та нестатутні об'єднання, що дасть можливість підвищити рівень концентрації фінансових ресурсів і сформувати сучасну виробничо-технічну базу лісорозведення, лісовідновлення, лісовідтворення, транспортування та переробки деревини, а також використання несировинних користностей лісу.

Для державних лісгосподарських підприємств кластеру 1 (ДП "Березнівський лісгосп", ДП "Дубенський лісгосп", ДП "Млинівський лісгосп", ДП "Острозький лісгосп", ДП "Рівненський лісгосп") (друга конкурентна позиція) необхідно виокремити пріоритети поєднання конгломератної та горизонтальної диверсифікації, тобто поєднання інституціональних змін у володінні та користуванні лісгосподарськими і лісоресурсними активами з розширенням переліку видів продукції, робіт і послуг, що будуть вперше продукуватися суб'єктами лісгосподарського підприємства.

Державні лісгосподарські підприємства кластеру 3 (третя конкурентна позиція) (ДП "Володимирецький лісгосп", ДП "Висоцький лісгосп", ДП "Зарічненський лісгосп", ДП "Остківський лісгосп", ДП "Рокитнівський лісгосп") мають отримати стратегію диверсифікаційних змін, яка поєднуватиме вертикальну та горизонтальну диверсифікацію. Вертикальна диверсифікація означає налагодження виробництва продукції, робіт та послуг, які пов'язані з традиційними видами діяльності постійних лісокористувачів кластеру 3.

Для кластеру 4 (четверта конкурентна позиція) (ДП "Дубровицький лісгосп", ДП "Рафалівський лісгосп", ДП СЛАП "Рокитнівське ДСЛГ") необхідно сформувати пакет стратегічних ініціатив для реалізації пріоритетів вертикальної інтеграції, тобто розширення переліку продукції, робіт та послуг, які вже виробляються підприємствами. Виходячи з рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, які демонструють підприємства даного кластеру, вони не мають необхідних передумов для реалізації пріоритетів конгломератної та горизонтальної диверсифікації.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

В умовах поглиблення процесів децентралізації, укрупнення державних лісгосподарських підприємств та цифрової трансформації створюються додаткові сприятливі передумови для диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Це стосується всіх основних видів диверсифікації — вертикальної, горизонтальної та конгломератної. Дослідження показали, що пріоритети диверсифікації виробничо-господарської діяльності мають враховувати територіальні відмінності господарювання постійних лісокористувачів. Виходячи з цих міркувань, було проведено кластериза-

цію державних лісгосподарських підприємств Рівненської області за індикаторами фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності, зокрема фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, що перебувають у їх постійному користуванні. Результати кластеризації постійних лісокористувачів дають можливість диференціювати пріоритети та види диверсифікації виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісгосподарського підприємства, які найбільш вдало зможуть поєднати матеріальні, трудові та фінансові ресурси і підвищити кумулятивний ефект господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та забезпечити нарощення інвестиційного потенціалу лісового господарства.

Література:

1. Завдяки цифровізації лісова галузь стане сучасною та прозорою. URL: <https://ulmg.odessa.gov.ua/zavdiaky-tsyfrovizatsii-lisova-haluz-stane-suchasnoiu-ta-prozoroiu/>
2. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів" щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text>
3. Коваль Я. Пріоритети екологічного та збалансованого лісоресурсного розвитку. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2011. С. 46—54.
4. Папп В.В. Особливості планування розвитку лісопромислового комплексу регіонів країни. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 6. С. 24—28.
5. Яремко О.П. Аналіз ефективності функціонування та перспектив розвитку екологічно збалансованого лісового господарства. Економіка та держава. 2017. № 5. С. 103—108.

References:

1. Strilets', R. (2021), "Digitalisation will make the forest industry modern and transparent", available at: <https://ulmg.odessa.gov.ua/zavdiaky-tsyfrovizatsii-lisova-haluz-stane-suchasnoiu-ta-prozoroiu/> (Accessed 20 Nov 2021).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Peculiarities of State Regulation of Activities of Entrepreneurial Activities Related to the Sale and Export of Timber" concerning the Temporary Prohibition of Export of Timber in Raw Form", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text> (Accessed 20 Nov 2021).
3. Koval', Ya. (2011), "Priorities of ecological and balanced forest resource development", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 46—54.
4. Papp, V.V. (2017), "Features of planning the development of the timber industry of the country's regions", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 6, pp. 24—28.
5. Yaremko, O. (2017), "Analysis of the efficiency and prospects of development of environmentally sustainable forestry", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 103—108. *Стаття надійшла до редакції 02.12.2021 р.*